

Tarján Tamás

Négy idegen

BERNARD-MARIE KOLTÈS DARABJA A KATONÁBAN

Keresztes Tamás (Cal) és Hajduk Károly (Horn)

A kutyának nyoma veszett.

A néger meggyilkolt testvére – vagy „testvére”, falubeli társa – teteméért lopózott a szigorúan őrzött afrikai építési telepre, a franciák fészkébe.

Az egyik „kutya”, akivel Albournak, a feketének meg kell harcolnia: a fiatal mérnök, Cal. A gyilkos. Őt viszont a másik „kutya”, a tapasztalt építésvezető, Horn tartja pórázon. Kérdéses ugyan, hol a póráz egyik vége, és hol a másik.

Léone-ért („nő, Horn hívta ide”) mind a három férfi harcol. Érte; vagy ellene. A nő azt keresi, akihez végre hűséges lehet, csak egyikükért küzd, és így mindhár-mukért.

A kutya nem kerül elő. Talán távoli ugatás – kutya éji dala – hasít időnként a jelenetekbe.

A néger nem éri el célját. A tetem bizonyára már meg is semmisült.

Horn és Cal útjai elválnak. Már ha ez ilyen egyszerű lenne.

Léone visszatér Párizsba. Ha az még visszatérés; ha az még ő.

Mintha az örök lennének a főszereplők. A láthatatlanok. Miként lehetett kijátszani éberségüket? Kit engednek be, ki? Történhet-e újabb emberölés abban a körben, melyet fegyvereik felügyelnek? Kik ők, és mekkora a hatalmuk?

Van idő végiggondolni a látottakat. Jut idő felmérni a többesélyes lehetőségeket. Az alakok kicentizett méteres dialógusokban, elnyújtott lírai áriákban adnak hangot a világról és önmagukról alkotott képnek. A kép le-sújtó. Ennek ellenére a figurákban erős az élni akarás. Saját igazuk öntudata. Terveikkel hitelesítik létüket.

„Nem a mi darabunk” – mondja a szünetben színházszerető, de bennfentességtől, sznobizmustól fertőzeten barátom (a felesége nevében is). A nyolcvannégy nézőből ezen az estén tizenhárom hagyja el a Kamrát

féldőben. Őket nem érinti meg a lassúdad, többszólamú, titokzatos, fojtogató színpadi valóság. Döntésük, értékítéletük részben méltányolható. Darabos darab ez költőiségében is. Szájbarágós, miközben lealkudja az információkat. A fekete férfi nevében a *féher* szó latin gyöke világlik. Az elesett kis nő oroszlánnevet visel. Félmondatok és megszólítások furcsasága röppen el az afrikai sötétségbe.

A *néger és a kutyák harca* korántsem Zsótér Sándor legjobb rendezése mostanában. Hol többet, hol kevesebbet mutat, mint amilyen. Helyenként kissé önjáró. Ám ahhoz, hogy automatikusan is működjön (vagy a működés látszatát keltse), szilárd bázisra, hatékony energiákra kellett bízni. Az erős realista indításokat (történelmi, társadalmi, fiziológiai kihívásokat) rejtő alkotás készletesei közül a rendezés a stilizáció impulzusait fogadta el, erősítette fel, s csupán ezen belül engedett bármiféle „egy az egyben” játszásnak. Vagyis közvetlenül nincs jelen se kolonializmus, se idegenyűlölet, se homoerotika. Az idegenség: az egymáshoz való közeledés képtelensége a fő téma (holott bizonyos kompromisszumos és jó szándékok mind a négy médi-

Fekete Ernő (Albourny) és Hajduk Károly

umban munkálnak). Így a tizenkilenc éve halott Bernard-Marie Koltès negyed évszázada elkezdett színműve (Ungár Júlia fordításában) tematikusan és formailag is az abszurd dráma camus-i változatának hajtásaként hat most. Egy Albert Camus-regény, a gyilkosságot fontos motívummá avató *Közöny* eredeti címére (*L'étranger*) utalva: Koltès kelepccéjétől szorítva négy idegen lesz még idegenebb egymás és önmaga számára, miután az összes lehetséges viszonylatban kibeszélték(-elhallgatták) az életüket. Amikor egy nyelven szólnak meg, akkor is oly idegenül merednek egymásra, amiként Albourny afrikai anyanyelve és Léone Goethétől (*A villikirály/A rémkirály* strófáiból) kölcsönzött németsege idegenül illan el egymás mellett, a beszéd diszharmóniájában, az érthetlenségben, nemértésben téve érthetővé a reménytelent. *L'étranger, l'étrangère*: három plusz egy a képlet.

Az Ambrus Mária tervezte díszlet MÁV pecsétfeliratú – nyers, rácsos – raklapok alól szivároztatja a fényt. A két hosszanti oldalon ülő közönség háta mögül, a meg-megrezgetett hullámlemez falak külső tövéből is érkeznek foghíjas derengések. Fentről sárgás afrikai napsütéssel verik az elvont-reális teret a reflektorsugarak. Mesteri a világítás. A szálkás dobogók szintje alá kissé lesüllyesztett üres kutyaház némi didaxissal menekíti magába az állatias emberséget. Horn konténerhajléka sem ébreszt biztatóbb képzeteket. A térelosztás, térkezelés fontos elemei az antropomorf „fák”: a könnyen emelhető, pajzsként tartható, áttört elválasztóelemek. „Fejük” takarja, közömbösíti az arcot, „ágaik” merev „végtagok”. Elkerít, kimerít, leterít a különös, összetett jelképiségű és funkciójú színházi kellék.

Tallér Zsófia (és Franz Schubert, *A rémkirály*) fel-felfájó éjféli zenéjének futamaitól övezve pontosan kitartott, kontrollált, intenzív színészi alakítások érvényesülnek az előadásban. Hajduk Károly aszketikus, kortalan, száraz Hornjáról az is feltehető, elhihető, amit nem tudni róla. Bizalomkeltően taszító. Amit lehetett, már valószínűleg korábban, szakaszosan elveszítette: Cal ellen a szerencsejátékban folyton nyer, bár ez egyiküket sem izgatja. Keresztes Tamás örökös whiskyzéstől csontjózan mérnöke engedékeny-engesztelhetetlen nemzedéki és férfitárbajt folytat a nála majdnem kétszerte idősebb építésvezetővel: az „öreggel”, a főnökkel, a virtuális apával, az esetleges szexuális partnerral. A fekete öltözékébe befeketedő, fekáliás mezítelenségébe belezokogó Cal – a hirtelen fontossá vált tetemet: áldozatát kereste még az ürülékben is – az ingatag szilárdság színészileg elsőrangú kreatúrája. Fekete Ernő színesre pingált orcájú és hajú, euroafrikai öltözékű Albournya félelmetes szuggesztíóval példázza, milyen a morális centrummal rendelkező, egyben érzékeny emberség. Ő, a lenézett, a harcra kényszerített fekete a felsőbbrendű fél.

Koncz Zsuzsa felvételei

Mégis az ő sejtelmes erőterében lesz bizonyossá, hogy Horn sem csupán az életpályáján még erős mutató páriája, Cal sem egyszerűen közönséges, rasszista gyilkos.

Tóth Anita kisveréb Léone-ja Afrikába vetődött Edith Piaf, aki káprázatos ruhátárat kapott Benedek Mari jelmeztervezőtől. Rejtély, hogyan kerülhetett éppen ez a nő Horn látómezejébe (s miért is szeretne Horn házasodni). A túsarkakon tipegő öklömnyi jelenséget kedvessége, infantilis őszintesége a háromfős, atomizált férfiközösség fölé repteti – és a képlekeny hierarchiájú férfivilág alá nyomorítja.

Humor nemigen törhet fel e közegekből. Cal szaros, bűnhődő pórsége, Horn célzásokból kivehető férfiúi tehetetlensége, a nő háztartásbeli horizontja nem gerjeszt nevetést. Az sem, hogy a fekete – Fekete. Humor, fekete humor mégis alvad Zsótér rendezésén. Az épí-

tésvezető rajong a tűzijátékért, s bár ezúttal nincs mit ünnepelnie, a végén nem enged a negyvennyolcból. Behoz egy diavetítőt, és körbevetíti – falra, közönségre – a Lánchíd Budapestjének tűzijátékos fényképét.

BERNARD-MARIE KOLTÈS:
A NÉGER ÉS A KUTYÁK HARCA
(Katona József Színház, Kamra)

Fordító, dramaturg: Ungár Júlia. **Díszlet:** Ambrus Mária m. v. **Jelmez:** Benedek Mari m. v. **Zene:** Tallér Zsófia m. v. **Rendező:** Zsótér Sándor m. v.
Szereplők: Hajduk Károly, Fekete Ernő, Tóth Anita, Keresztes Tamás.

Patrice Pavis

Tökéletes egyensúly

BUDAPEST, ZSÓTÉR SÁNDOR

Bernard-Marie Koltès még csak húsz éve halott, műveit mégis régóta a klasszikusok között tartjuk számon. És bár a világ minden táján játsszák őket, úgy tűnik, még senki nem talált rá a hozzájuk igazán illő játéktílusra, a hiteles olvasat kulcsára. Koltès színházának értelmezését Patrice Chéreau 1980-as évek elején született rendezései mind a mai napig erősen befolyásolják. Koltès írói módszerét a teatralitás és a realizmus sajátos keveréke jellemzi, ugyanakkor egyre gyakrabban kapja azon magát az ember, hogy valami másféle értelmezésre vágyik. És *A néger és a kutyák harca* esetében 2004-ben a berlini Volksbühne színpadán Dimiter Gotscheff rendezésével ezt mintha meg is kaptuk volna: Chéreau vádló, antikolonialista kritikája helyébe a rasszizmust általában pellengérré állító groteszk szatíra és maró gúny lépett. Ez az 1980-as évek moralizáló hangnemével szakító rendezés nyilvánvalóan gyökeres változást jelentett az „afrikai” darab mind irodalmi, mind színpadi értelmezésében. Közép- és Kelet-Európában mindeddig túlságosan direkt módon, referenciális síkon, némi naiv őserővel, túlpszichologizálva, társadalomkritikai szemszögből közelítettek Koltès színdarabjaihoz, anélkül, hogy ezek az értelmezések figyelembe vették volna a szövegekben rejlő nyelvi játékokat és az írásmód önreferencialitását.

De Zsótér Sándor figyelemre méltó rendezése a budapesti Katona József Színházban (Kamra, 2008. május) mintha rögtön megtalálná az egyensúlyt a realizmus és a játékosság, a társadalmi-gazdasági viszonyok

éles kontúrjai és a párbeszédnek pasztellszínei között; tökéletesen érzékelteti a nézőpontok komplementaritását és a szöveg többszólamúságát, az alantas és a magasatos tartalmak feszültségét.

A közönség a hosszúkás, raklapokból összetakolt színpad két oldalán foglal helyet; a színpad két végéről a totemekből kialakított bozotos mögül Afrika világa, illetve a Léone lakhelyétől szolgáló fémbarrak néz szembe egymással. A nézők mögött palánk jelzi a határt az építkezés, a Fehérek területe és a valós külvilágot, illetve a szellemvilágot jelentő őserdő között. A színpadon kutyaól – innen kászálódik elő nem sokkal később a kutyáját kajtató Cal –, valamint a kockajátékhoz szükséges kis asztal. A színészek testközelen játszanak (mindig tíz méteren belül vannak a közönséghez képest), és ez bizonyos fokú bensőséges, mondhatni, cinkos viszonyt alakít ki az ily módon leskelődő pozícióba helyezett nézőkkel. A szereplők közti viszonyok könnyen feltérképezhetők, egyetlen kósza pillantás sem kerüli el a figyelmünket ebben a szűk térben, ahonnan sem a bűnök, sem a vágyak nem szivároghatnak ki, és e bezártság által minden tett és cselekvés a klasszikus tragédia erejével hat. A színpadi be- és kilépések folyamatát néha egy-egy sötétben töltött pillanat szakítja meg, amelyet a nyugati zene (Schubert *A rémkirálya*) és az afrikai ritmusok dallamos összeolvadása fest alá. A játék és a darab váratlan pszichológiai és emberi mélységet kap, semmi sincs itt a heves vagy már-már hisztérikus szóváltások túlzó expresszivitásából, sokkal inkább egy olyan felszí-